

”Ilman alkoholia minä en olisi kyennyt kirjoittamaan ainuttakaan kirjaa. Alkoholin avulla en ole ainostaan tullut tietoiseksi todellisuuden muodoista, sen pinnasta, sen ääriviivoista; alkoholi on myös avannut tietoisuuteni salvat vaikealle tiedolle todellisuuden sisällöstä.”

(Christer Kihlman 1971, 29)

Yleisesti ajatellaan, että alkoholi liittyy tavalla tai toisella luovuuteen, sen sanotaan antavan ajattelulle uusia ulottuvuuksia. Tiedetään myös, että monet tunnetut taiteilijat, kirjailijat ja säveltäjät ovat käyttäneet runsaasti alkoholia (esim. Baudelaire, Jack London, Beethoven ym.). Ja vaikka harva luovan työn tekijä ehkä täysin yhtyy Kihlmanin tunnistukseen, on juomisen ja luomisen suhde tutkimisen arvoinen ongelma.

Erityisen arkaluonteisena on pidetty kirjailijoiden suhdetta alkoholiin. Kirjallisuuden historia tunteekin hämmästyttävän määrän alkoholisoituneita kirjailijoita. A. Kazin mainitsee 1976—1977 esimerkkinä sen, että siihen mennessä palkituista kuudesta amerikkalaisesta nobelistista kolme — Sinclair Lewis, Eugene O'Neill ja William Faulkner — joi pakonomaisesti huomattavan osan elämästään ja kaksi muuta — Ernst Hemmingway ja John Steinbeck — joi erittäin paljon. (Ainoa jäljelle jäänyt oli muuten nainen, Pearl S. Buck.) Esimerkki ei ole tosin edustava, sillä kyseiset nobelistit kuuluivat kaikki suunnilleen samaan kirjalliseen sukupolveen, jonka elämäntyyliin alkoholi liittyi huomattavasti selvemmin kuin sitä edeltävillä tai sen jälkeisillä sukupolvilla amerikkalaisessa kirjallisuudessa (Room 1982).

Miten tämä on ymmärrettävä? Onko kyse lähinnä epäsuorista, esimerkiksi elämäntyyliin liittyvistä kytkennöistä, vai edistääkö humala suoranaisesti luovaa ajattelua ja toimintaa — kuten Christer Kihlman väittää omasta kirjoitustyöstään? Tätä kysymystä on tutkittu

suhteellisen vähän, mikä viittaa siihen, että alkoholin mahdollisten positiivisten vaikutusten tutkiminen on edelleen eräänlainen tabu. Se on jätetty maallikoiden laajan ja monipuolisen kokeilutoiminnan ja sille rakentuvien myyttien varaan, samalla kun nk. tieteellinen tutkimus on keskittynyt suppeampien ja helpommin mitattavien häiriövaikutusten selvittämiseen. Professori Matti Bergström avasi kuitenkin keskustelun aiheesta Alkoholipoliitikassa (6/1982). Tarkoitukseni on tässä jatkaa sitä analysoimalla luovan toiminnan ja alkoholin suhteita psykologisen ja osin sosiologisenkin tutkimuksen valossa.

Luovuuden jäljillä

Laaja-alainen psykologinen luovuustutkimus käynnistyi Yhdysvalloissa noin kolme vuosikymmentä sitten, joskin hahmopsykologit tutkivat jo 30-luvulla eräitä luovan ajattelun ulottuvuuksia. Tästä huolimatta kysymys luovuudesta on vielä monella tavoin avoin. Ongelmallista on se, miten luovuutta olisi mielekkäintä lähestyä ja miten sitä voidaan arvioida objektiivisesti. Esittelen seuraavassa eräitä yrityksiä jäsentää tätä kysymystä.

1950-luvun alussa J. P. Guilford erotti faktorianalyysiensä pohjalta ajattelukyvyssä kaksi ulottuvuutta: konvergentin ja divergentin ajattelun. Edellinen viittaa perinteisten älykkyystestien mittaamaan kykyyn löytää oikeita ja siten odotettuja ratkaisuja annettuihin tehtäviin, jälkimmäinen taas rakentui uusien ja odottamattomien ideoiden tuottamiselle. Seuraavina vuosina divergentin ajattelun testejä kehiteltiin runsaasti uskoen, että niiden avulla voitaisiin erottaa tavallista luovemmat yksilöt muista. Pian kuitenkin ilmeni, että nämä erilaiset luovan ajattelun testit eivät korreloineet keskenään juuri sen paremmin kuin ne korreloivat yleiseen älykkyyteen

(korrelaatiot olivat noin .3:n luokkaa), mikä herätti epäilyjä yhtenäisen luovuusulottuvuuden olemassaoloa kohtaan ylipäätään. Lisäksi havaittiin, että monet ansioituneet tiedemiehet ja taiteilijat eivät saaneet testeistä sen kummempia arvoja kuin muutkaan ihmiset. Tästä saatettiin mm. päätellä, että nämä nk. luovuustestit eivät todellisuudessa mitanneet luovaa kykyä vaan pelkästään divergenttiä ajattelua (ks. Jeffmar 1978, 8—16).

Mutta samalla nämä luovuuden mittaamiseen liittyneet ongelmat toimivat haasteena uusille yrityksille tavoittaa luovan ajattelun olemusta. Eräät tutkijat korostivat tällöin *assosiatiivisen vapauden* ja assosiaatioiden suhteellisen *omaperäisyyden* keskeisyyttä luovuuden arvioimiskriteereinä (Wallach & Kogan 1965). M. Jeffmar (1978, 16—20) on puolestaan päätenyt korostamaan synkreettiselle ajattelulle perustuvaa mielikuvituksellisuutta yleisten älyllisten — deduktiivisten ja induktiivisten — prosessien ohella luovuutta olennaisesti luonnehtivina ulottuvuuksina.

Mutta melko yleisesti jo tunnustetaan, että mielikuvituksellinen, uusiin ratkaisuihin suuntautuva ajattelu on vain yksi tekijä reaalissa luovuudessa esimerkiksi rohkeuden, motivaation, kurinalaisuuden, taitonäkökohtien ja ennen kaikkea todellisen *tekemisen* ohella. Tästä syystä luovuustestit eivät kaiketi kerro yksilön reaalista luovuudesta paljontaan. Sen sijaan niiden avulla voidaan ehkä selvittää hänelle ominaista kognitiivista toimintatapaa ja suuntautumista ideoivaan ja mielikuvitukselliseen todellisuuden hahmottamistapaan (vrt. Häyrynen 1983, 22).

Testiongelmien takia eräät tutkijat ovat lähestyneet yksilöllistä luovuutta sen *tuotteiden* pohjalta. Useimpien määritelmien mukaan luovalla tuotoksella on oltava ainakin kaksi keskeistä tunnusmerkkiä: sen on oltava sekä *uusi* että *toimiva* (appropriate) (Barron 1955; Bruner 1962; Amabile 1982 ym.).

Uutuus ei tässä tarkoita tyhjästä temmattua, vaan kysymys on olemassa olevien ideoiden, tosiasioiden ja asiayhteyksien uudeltaisesta hahmottamisesta ja yhdistelystä. Toimivuus taas viittaa eri aloilla hieman eri asioihin. Taiteessa se tarkoittaa ehkä sitä, että teoksen symboli- tai muotokieli ”puhuttelee” vastaanottajaa, se herättää yllätyksellisyyden-

sä ohella eräänlaisen ”tunnistamisen shokin” (Bruner 1962), elämyksen siitä, että teos on inhimillisesti ottaen oikea tai tosi. Tieteellisen teorian toimivuus taas voi tarkoittaa sitä, että teoria ei sisällä mitään tarpeetonta ja että se on kohteeseensa nähden adekvaatti, oikeaan osuva.

Sama uutuuden ja toimivuuden erottelu tulee esille myös S. A. Mednickillä (1963), joka tekee eron omaperäisen ja luovan ongelman ratkaisun välillä. Jonkin tuotoksen omaperäisyys on kääntäen verrannollinen sen todennäköisyyteen jossakin populaatiossa, mutta luovaksi sen tekee vasta sen jonkinlainen käyttökelpoisuus tai osuvuus. Jokin tuotos voi siten olla omaperäinen olematta luova ja päinvastoin. Jokin ”suuri keksintömme” voi esim. olla ainutkertainen mutta ei toimiva, tai se voi olla toimiva mutta ei muille uusi. Pelle Pelottoman ongelmat ovat monet! Mutta yleisesti luovaksi tunnustettu tuotos on tavallisesti molempia.

Sama erottelu tulee epäsuorasti esille myös Bergströmin artikkelissa. Bergströmin mukaan luovuus perustuu aivojen sattumageneraattorin aikaansaamille ”mutaatioille” ja ”virheille” aivojen enemmän tai vähemmän pysyvissä tietorakenteissa. Näistä ”virheistä” jäävät puolestaan eloon ne, jotka ohjaavat yksilön käyttäytymistä menestyksellisimmin (Bergström 1982, 332).

Mutta vaikka Bergströmin ”ideoiden eloonjäämisoppi” pitää kriteerinä viime kädessä käytäntöä, ts. idean toimivuutta ja käyttökelpoisuutta, välittyy artikkelista sellainen kuva, että luovuus on ennen kaikkea sattuman leikkiä, omaehtoista ideointia, värikkäämpää elämää, mutta ei varsinaista uuden tuottamista. Tähän viittaa myös se, että Bergströmin pääasiallinen resepti luovuuden turvaamiseksi ja jopa demokratisoimiseksi yhteiskunnassamme (ks. s. 336) on vanha tuttu — spiritus fortis, maallikoille laimennettuina kohtuannoksina tietenkin!

Bergström puhuu siten luovuuden otsikon alla lähinnä uusista ideoista ja arkirutiinien murtamisesta — mikä sekin on tietysti tervetullutta — mutta ei ideoiden saattamisesta käytännön tekojen tasolle, toisin sanoen ei siitä intensiivisestä prosessista, jossa jotain uutta myös todella tuotetaan.

Tässä yhteydessä voisi olla hyödyllistä erot-

taa toisistaan sosiaalisessa kanssakäymisessä ja toisaalta kohteeseen suuntautuvassa toiminnassa ilmenevä luovuus. Iloisessa nousuhumalassa sosiaalinen luovuus voi olla melkoista, samoin kollektiivinen ideointi saattaa onnistua, mutta varsinaiset tekemiset voisivat jäädä hutiloinniksi. Ja toisaalta alkoholin vaikutukset sosiaaliseen kanssakäymiseenkin ovat tunnetusti kaksiteräiset. Jos seuraa vaikkapa suomalaista kaljakulttuuria, huomaa, että varsin pian kuviot rupeavat kiertämään pikemminkin samaa rataa kuin saamaan uusia ulottuvuuksia.

Toiminnassa ilmenevän luovuuden, esim. luovan työn, osalta vaikutukset riippuvat paitsi yksilöistä, myös siitä *työvaiheesta*, joka kulloinkin on meneillään. Alkoholista voi olla joillekin apua "irroittelussa" tai toisaalta ajoittaisessa "pöydän puhdistamisessa", mutta tarkkaavaisuutta ja keskittymistä vaativissa toteutusvaiheissa siitä on harvemmin apua. Luovuuden *gleislääkkeeksi* alkoholista ei siis ilmeisesti ole.

Oudolta vaikutti Bergströmin luovuuskäsitteyksessä myös ideoiden *sattumanvaraisuuden* korostaminen. Vaikka uudet ideat saattavatkin ilmaantua alitajunnasta äkillisinä oivaluksina, olennaista niissä on se, että ne nousevat tiedostamattomasta juuri niillä alueilla, joihin olemme aiemmin *tietoisesti* paneutuneet. R. Mayn (1975, 66) mukaan yllättäen syntynyt uusi muoto täydentää tällöin epätäydellistä hahmoa, jonka kanssa yksilö on sitä ennen tietoisesti kamppailut.

Mutta sitten itse empiiriseen tutkimukseen. Alkoholien ja luovuuden suhteita on selvitetty pääasiassa kahdella tavalla. On tutkittu kokeellisesti, miten alkoholi vaikuttaa *luovaan ajatteluun* ja sen kannalta olennaisiin ominaisuuksiin, kuten ideavuolauteen, omaperäisyyteen, ongelmanratkaisukykyyn, miellejohdosten rikkauteen jne. Näihin tutkimuksiin soveltuu sama varaus, jonka esitin Bergströmille — ne valaisevat lähinnä kognitiivisissa toimintatavoissa tapahtuvia muutoksia, eivät varsinaista uuden tuottamista.

Uuden tuottamista on siksi pyritty selvittämään tutkimalla *luovaa työtä* tekeviä yksilöitä, heidän alkoholin käyttöään ja kokemuksiinsa alkoholin vaikutuksista. Myös tähän lähestymistapaan sisältyvät omat rajoituksensa,

joihin palaan edempänä.

Aluksi esittelen kuitenkin kokeellista tutkimusta, sekä muualla tehtyä että sitä, jota olen itse ollut tekemässä Alkoholitutkimussäätiön apurahan turvin.

Tutkimuskohde laboratorioissa ja kentällä

Heti alkuun on syytä todeta, että kokeellisen tutkimuksen tulokset ovat olleet ristiriitaisia ja että niitä on toistuvasti luonnehtinut suuri yksilöllinen vaihtelu. Tähän on useita syitä. Osa kokeista on tehty laboratorio-olosuhteissa, toiset luonnollisen kaltaisissa juomistilanteissa. Tehtäviin harjaantuneisuutta ei ole aina voitu kontrolloida, vaikka harjaantuneisuus voi olennaisesti korvata alkoholin kykyä heikentävää vaikutusta (Tarter & al. 1971).

Mutta ehkä tärkein tulosten vaihtelua aiheuttanut psykologinen seikka on se, että nimenomaan ihmisellä *kognitiiviset tekijät* — itsekontrolli, humalaodotukset, tilanteen tulkinta ym. — välittävät aina alkoholin farmakologista vaikutusta. Koehenkilöt voivat esim. hallita tahdonalaisesti käyttäytymistään ja psyykkisiä toimintojaan ja korvata tietoisesti alkoholin aiheuttamaa heikkenemistä, kun juotu määrä ei ole suuri (Young & Pihl 1980; Williams & al. 1981). Ja toisaalta he voivat päihtyä ilmankin alkoholia pelkän placebon voimin. Kun sitten annokset koetilanteissa ovat eettisistä syistä olleet yleensä pienempiä kuin esim. Suomessa juhlittaessa juotavat, on tämä kognitiivisten tekijöiden aiheuttama vaihtelu koetuloksissa vielä melkoista. Seuraavassa esitettävät tulokset eivät siten kuvasta yksilötason vaan ryhmätason vaikutuksia.

Kuten edellä todettiin, *assosiatiivista vapautta* on pidetty olennaisena luovan ajattelun piirteinä. Jo Emil Kraepelin tutki 1880-luvulla — käyttäen itseään koehenkilönä — alkoholin vaikutuksia vapaaseen assosiointiin. Päätulos oli se, että assosiatiiviset toiminnot *heikkenivät*. Samoin tapahtui sääntöjen noudattamiselle. Lisäksi Kraepelin huomasi, että äänneasun samankaltaisuuteen perustuvat sointuassosiaatiot lisääntyivät humalassa.

Vaikka nämä kokeet eivät täyttäneet tie-

teellisen objektiivisuuden vaatimuksia, myöhemmät tulokset olivat enimmältään samansuuntaisia. Niiden pohjalta E. M. Jellinek ja R. A. McFarland päättelivät 1940, että alkoholin nauttimisen jälkeen ”mielleyhtymät köyhtyvät ja noudattavat vähimmän vastuksen reittiä” (s. 357—358). Pienten annosten on sittemmin havaittu parantavan verbaalista sujuvuutta (Nash 1962), kun taas suuremmilla annoksilla (veren alkoholipitoisuus arviolta 1,0 ‰) sujuvuus on enimmäkseen huonontunut. Jos mielleyhtymiä on tuotettu enemmän, se on tapahtunut laadun ja asianmukaisuuden kustannuksella (Hartcollins & Johnson 1956).

Omat koetulokseni ovat myös olleet samansuuntaisia *ideavuolautta* mittaavassa kokeessa, jossa koehenkilöiden oli keksittävä määräjasssa mahdollisimman monta erilaista ratkaisua annettuun ongelmaan (Maierin 2 narun ongelma). Ratkaisuja keksittiin humalassa (veren alkoholipitoisuus 0,6 ja 0,9 ‰) enemmän, mutta niiden taso laski: epäadekvaatteja — joko väärinymmärrykseen perustuvia tai muuten umpimähkäisiä — ratkaisuja oli molemmilla annoksilla enemmän koe- kuin vertailuryhmissä (raportti valmisteilla).

Luovan ajattelun kahta keskeistä osatekijää, *omaperäisten ja adekvaattien mielleyhtymien tuottamista*, on yritetty tutkia myös suoraan niitä mittaavilla testeillä. A. J. Kastlin (1969) suorittamissa yksilökokeissa assosiaatioiden adekvaattisuudessa ei tapahtunut muutoksia isoimmillakaan annoksilla (n. 1 ‰), mutta niiden omaperäisyys pikemminkin väheni, ainakin keskisuurilla annoksilla. S. J. Hajcakin (1976) vapaata seurajuomista jäljittelevissä kokeissa, joissa juotiin myös jonkin verran enemmän, vastaukset muuttuivat merkittävästi omaperäisemmiksi, mutta ne soveltuivat huonommin tehtyihin kysymyksiin. Tulosten erot johtunevat juotujen määrien ja koetilanteiden eroista.

Tärkeänä luovuuden ulottuvuutena on pidetty myös *kuvitteellisia prosesseja*. Tätä puolta tutkittaessa on lähtökohtana ollut psykoanalyttinen viitekehys, jossa luovuuden kannalta keskeisenä erotteluna on pidetty jakoa *primääri-* ja *sekundääriprosesseihin*. Edellisillä tarkoitetaan viettipohjaisen, tiedostamattoman eli ”idin” toimintaa, jota eräät tutkijat ovat pitäneet luovuuden lähtee-

nä. Jälkimmäisillä taas viitataan esitietoiisiin ja tietoiisiin, objektiivisten realiteettien määrittämiin toimintoihin.

Tästä viitekehuksesta on tulkittu alkoholin vaikutuksia nuorten miesten mielikuvitukseen kokeissa, joissa juominen tapahtui seuratilanteessa (Kalin & al. 1965). Menetelmänä käytettiin TAT:tä, jossa koehenkilöiden piti laatia lyhyitä kertomuksia heille esitetyistä projektiivisista kuvista. Havaittiin, että parin lasin jälkeen keskeisiin elämäkokemuksiin ja elämän tarkoitukseen liittyvät teemat lisääntyivät, kun taas vahvemmassa humalassa esille tulivat seksuaaliset ja aggressiiviset teemat, samalla kun ahdistuneisuus, pelko ja ajantaju alkoivat hälvetä. Tuloksia on tulkittu osoitukseksi primääriprosessien voimistumisesta sekundääriprosessien kustannuksella.

Kastl (1969) jatkoi saman tulkinnan tutkimista kontrolloidummissa olosuhteissa. Hänen mielestään siirtymistä primääriprosesseihin ei tapahtunut, koska alkoholi ei esim. lisännyt seksuaalisen, oraalisin, aggressiivisen eikä strukturoimattoman kuvamateriaalin suosimista. Tästä tavasta operationalisoida primääriprosesseja voidaan tietysti olla eri mieltä, mutta myös muut tulokset viittasivat siihen, että alkoholi ei lisännyt tutkittujen koehenkilöiden luovuutta eikä omaperäisyyttä. Ongelmanratkaisukyvyin tehokkuudessa havaittu osittainen lasku tulkittiin tässä yhteydessä tehtävämotivaation heikkenemiseksi humalan syvetessä.

Edellä esitellyt tulokset viittaavat vahvasti siihen, että samoin kuin humalan laatu myös luova ajattelu on hienovarainen ja tilanneherkkä asia. Myönteisessä seuratilanteessa omaperäisyys ja ”vitaaliprosessit” tulevat ilmeisesti paremmin esille kuin yksilökokeissa.

Toinen seikka, johon kannattaa kiinnittää huomiota, on se, että koehenkilöt ovat lähes kaikissa näissä kokeissa olleet miehiä. Mutta mitä tapahtuu naisten luovalle ajattelulle humalassa? Asiaa on tutkittu minimaalisesti. S. C. Wilsnackin (1974) sukellus naisten mielikuvitukseen osoittaa kuitenkin, että seurassa juominen lisää naisten TAT-vastauksissa emotionaalista lämpöä ja feminiinisyyttä sekä vähentää valtafantasioita, jotka taas miehillä lisääntyvät humalassa. Alkoholi näyttää siten vahvistavan roolistereotyyppien mukaisia

kuvitelmia, mikä viittaa jälleen *odotusten* merkitykseen alkoholin farmakologista vaikutusta välittävänä tekijänä.

Niissä kokeissa, joita olen Kirsti Määttäsen kanssa ollut tekemässä, puolet koehenkilöistä on ollut naisia, vaikka tavoitteenamme ei ollutkaan nimenomaan naisten alkoholireaktion tutkiminen. Kokeiden analyysi on vielä osittain kesken. Raportoin siksi seuraavassa vain yhtä koetta, jonka kytkennät luovan ajattelun tutkimiseen ovat ilmeisiä.

Teoreettisena viitekehystenä kokeita suunnitellessamme pidimme D. N. Uznadzen (1966) jakoa tiedostamattomiin, *virytyksenvaraisiin*, ja tietoisiin, *objektivaatiolle perustuviin*, prosesseihin. Virityksillä tarkoitetaan yksilön tarpeen ja tilanteen yhteisvaikutuksesta syntyviä tiedostamattomia valmiuksia havaita tai toimia. Huomattava osa tavanomaisesta toiminnan ohjauksesta tapahtuu virityksenvaraisesti. Objektivaatiota tarvitsemme vain uusissa ja ongelmallisissa tilanteissa, jotka edellyttävät toiminnan tietoista uudelleen suuntaamista.

Oletimme ensinnäkin, että *alkoholi ehkäisee objektivaatiota*, minkä vuoksi orientoituminen *uudentyyppisiin* tehtäviin hidastuu. Samanaikaisesti virityksenvaraiset — impulsiiviset ja automatisoituneet — toimintavalmiudet nousevat etualalle. Oletus perustui mm. havaintoihin, joiden mukaan kohtuuannos alkoholia ei vaikuta opittuihin taitoihin sanottavasti, kun taas uusissa tehtävissä heikkeneminen näkyy varsin nopeasti (esim. Tarter & al. 1971; Huntley 1974).

Oletimme myös, että yksilön kiinteiden eli hyvin opittujen *viritysten vakaisuus kasvaa*, mikä näkyy urautuneen, toistavan käyttäytymisen lisääntymisenä ja sitä kautta älyllisen joustavuuden vähenemisenä. Oletuksen taustana oli usein havaittu toistojen ja stereotyyppisen käyttäytymisen lisääntyminen päihtymyksen voimistuessa (esim. Carpenter & al. 1961; Hartcollins & Johnson 1956).

Koehenkilöinä toimi vapaaehtoisia opiskelijoita ja menetelmänä käytimme piilosana-tehtäviä, joissa oli löydettävä kuhunkin kirjainsarjaan kätkeyty eläimen nimi. Testi oli laadittu siten, että alkupään tehtävillä luotiin valmius ratkaista ongelma aina samalla tavalla — valitsemalla joka toinen kirjain — minkä

jälkeen vaikeutena oli väliaikainen vapautuminen tästä totutusta menetelmästä.

Tulokset tukivat objektivaation ehkäistymisoletusta sikäli, että testiin orientoituminen hidastui merkitsevästi koeryhmässä, jonka jäsenet saivat alkoholia (veren alkoholipitoisuus n. 0,6 ‰). Tämä näkyi nimenomaan ensimmäisten ratkaisujen hidastumisena humalassa. Testin edetessä vastaukset löytyivät kiihdyvällä nopeudella molemmissa ryhmissä, mikä viittaa tiedostamatta muodostuneen virityksen ohjaavaan vaikutukseen. Tämän valmiuden tiedostamattomuudesta kertoi se, että juuri kukaan ei tajunnut edes testin lopussa käyttäneensä lähes kaikissa ratkaisuisissa joka toisen kirjaimen menetelmää.

Viritysten vakaisuuden osalta tulokset olivat ristiriitaisia. Oletimme, että urautuminen alkupään ratkaisutapaan olisi voimakkaampaa humalassa, mutta koe- ja vertailuryhmän erot eivät olleet merkitseviä. Päihtyneiden oli kuitenkin väliin tulleiden muutaman helpon tehtävän jälkeen työlästä palata taas lopussa vaikeampaan, joka toisen kirjaimen ratkaisutapaan. Jonkinasteista urautumista voi siten ilmetä, jos tilanne muuttuu vaativammaksi.

Kiinnostava yksityiskohta oli se, että miesten suoritusten ero selvänä ja humalassa oli huomattavasti suurempi kuin naisten. Päihtyneillä miehillä oli erityisiä vaikeuksia testin alussa ja helppojen tehtävien jälkeen. Tämä voi johtua siitä, että miehet nojasivat kyseisessä tehtävässä enemmän objektivaatioon, ja kun se alkoholin vaikutuksesta ehkäistyi, heidän suorituksensa heikkenivät enemmän kuin naisten. Miesten ja naisten humalaodotukset ovat myös jossain määrin erilaisia (Koski-Jännes & Määttänen 1982).

Nämä ja aikaisemmat tulokset viittaavat siihen, että alkoholin vaikutus luovaan ajatteluun on kaksisuuntainen. Jos luovuudessa korostetaan uusien, mutta samalla adekvaattien ratkaisujen löytämistä eteen nouseviin ongelmiin, niin alkoholi todennäköisesti pikemminkin ehkäisee luovaa ajattelua kuin lisää sitä.

Mutta alkuhämmennyksen jälkeen lievästi päihtyneet voivat nopeasti saavuttaa selvien tason, mikä viittaa tehokkaaseen tiedostamattomien prosessien hyväksikäyttöön. Vaikka lievä tai kohtuullinen humala rajoittaa tietöiden prosessien toimintaa, se ei siten rajoita

intuitiivisia, virityksenvaraisia prosesseja. Nämä prosessit ovat ilmeisen herkkiä tilannekijöille. Enimmäkseen niissä ilmenee stereotyyppisoitumista, mutta sopivissa olosuhteissa myös omaperäisyyden kasvua.

Viime kädessä riippuu kuitenkin yksilön sisäisestä tilasta, miten alkoholi häneen kulloinkin vaikuttaa. Siksi nämä tulokset ovat vain yleistä suuntaa näyttäviä. Mutta koska tällaisia psykologisia kokeita voidaan kuitenkin aina arvostella niiden irrallisuuden ja ekologisen luotettavuuden puutteen takia eli siksi, että niiden pohjalta ei voida sanoa mitään tosiasiallisesta luovasta toiminnasta, on syytä verrata näitä tuloksia luovaa työtä tekevien yksilöiden kokemuksiin alkoholin ja heidän tuotantonsa suhteista.

Juomisesta ja ammattiluomisesta

Ensimmäisen kerran rupesin toden teolla ihmettelemään alkoholin ja luovan työn suhteita testatessani erästä alkoholiongelmasta tutkijaa. Hän kertoi juovansa lähes päivittäin kolmanneksen votkapullostsa luovan työnsä helpottamiseksi, madaltaakseen liian korkeaa kirjoittamiskynnystä. Väite piti ilmeisesti paikkansa, koska hän jännitti selvästi myös niitä tehtäviä, joita hänelle esitin, ja vasta kun jännitys hieman laukesi, homma sujui leikiten. Vaikka luovan työn tekijät eivät aina olekaan yhtä tietoisia alkoholin käytön yhteyksistä omaan työhönsä, heidän omakohtaisista huomioistaan voimme aloittaa.

Tähän lähestymistapaan sisältyy kuitenkin subjektiivisuuden ohella myös muita ongelmia. Yleensä tutkimus on nimittäin kohdistunut alallaan menestyneisiin yksilöihin, jotka pystyvät luomaan juomisestaan huolimatta. Tutkimus ei sen sijaan helposti tavoita niitä, jotka ovat ”pudonneet kelkasta” nimenomaan juomisen takia. Tässä mielessä kuva alkoholin ja luovan prosessin suhteista saattaa jäädä kaunistelluksi.

Toinen ongelma on se, että kaikki nk. luovaa työtä tekevät eivät ole välttämättä luovia, he saattavat olla esim. vain teknisesti taitavia. Ja toisaalta luoviksi ammateiksi on tavallisesti käsitetty vain taide- ja tutkimusammatit, vaikka luovuutta tarvitaan toki muillakin aloilla. Tässä mielessä kuva jää yksipuolisek-

si. Näine varauksineen seuraavat taiteilijoiden ja kirjailijoiden omakohtaiset havainnot ovat silti valaisevia.

M. Grant kertoo Alkoholipolitiikassa (1/1983) vuosisadan alun kyselystä, joka kohdistettiin 150 saksalaiselle runoilijalle ja kirjailijalle. Heiltä tiedusteltiin, käyttävätkö he alkoholia ennen kirjoittamiseen ryhtymistä ja olivatko he huomanneet sen vaikuttavan työhönsä. Vastaukset saatiin 115 kirjailijalta. Heistä vain 7 ilmoitti todella juovansa työtään edistääkseen ja 12 kuvaili alkoholin myönteisiä vaikutuksia mielikuvitukseen (Grant 1983, 40).

Kirjailijoiden juomista on tutkittu myös muulla tavoin, esim. perehtymällä joihinkin kirjailijaryhmiin tai sukupolviin ja heidän elämäntapaansa (esim. Room 1982). Myös yksilötutkimuksia on tehty. Pelkästään Eugene O'Neillin alkoholismista on kirjoitettu useita artikkeleita.

Kirjailijoiden juomisen yksi erityisongelma on ehkä se, että alkoholi ei yleensä heikennä verbaalisia kykyjä, kun taas vaikutukset esim. avaruustajuun, abstrahointiin ja eräisiin muihin älyllisiin toimintoihin näkyvät nopeammin. Kirjailijat voivat siten juoda terveytensä, ennen kuin tajuavat, että jotain on vialla. Liian varhain alkoholiin kuolleita kirjailijoita on monia.

Tutustuttuani alustavasti muutamien suomalaisten kirjailijoiden käsityksiin juomisen ja kirjoittamisen suhteista vaikuttaa kuitenkin siltä, että harva kirjoittaa pullon kera. Sen sijaan alkoholia voidaan käyttää aika ajoin ”pöydän puhdistamiseen” tai jostakin suuremmasta työstä irroittautumiseen. Tarkoitukseni on jatkaa näiden tietojen analysoimista, joten palaan asiaan myöhemmin.

Kuvataiteilijoiden alkoholin käytöstä ei ole montakaan tutkimusta. Ainoan löytämäni laajemman kartoituksen on tehnyt A. Roe 1940-luvulla. Hän tutki pariakymmentä ansioitunutta amerikkalaista kuvataiteilijaa haastattelujen, projektiivisten testien ja heidän tuotantoaan koskevien asiantuntijalausuntojen pohjalta. Vaikka kaikki käyttivät alkoholia — ja kolmannes jopa runsaasti — vain yksi piti alkoholia tehokkaana luovan työn stimulanttina. Yli puolet ei juonut koskaan maalattessaan ja 7 ilmoitti tehneensä joskus työtä

alkoholin vaikutuksen alaisena, mutta yleensä tulos oli ollut jotenkin viallinen. Krapulassa maalaaminen oli sekin suhteellisen harvinaista. Muutama kertoi kuitenkin ”aistimusten terävöitymisestä” ja satunnaisista hyvistä ideoista, joita he olivat saaneet alkoholin vaikutuksen alaisina.

Taiteilijoiden kommentit ovat kiinnostavia. Harvoin juova taiteilija toteaa, ettei juomisesta ole hänelle apua. ”Maalaamisen on oltava vapaata, mutta myös kurinalaista . . . juodessa saa kyllä sen vapaan puolen, mutta ei kurinalaista.” Toinen, sosiaalisissa tilanteissa juova toteaa: ”En ole koskaan maalannut juodessani. Sillä on tavallisesti päinvastainen, rauhoittava ja tyynnyttävä vaikutus. Se päästää ilman pois renkaista vähäksi aikaa.” Runsaasti juova taiteilija puolestaan toteaa, että mallin ja maiseman mukaan voi maalata humalassakin, mutta jos tekee jotakin omasta päästä, on oltava selvä. Vain yksi oli maalannut menestyksellisesti useita vuosia juoden kutakuinkin koko ajan. Hän toteaa: ”Piirtäminen sujuu hyvin humalassakin, mutta shekkiä en osaa kirjoittaa . . .” Huomautukset ovat kiinnostavia, koska ne osoittavat samaa kuin alkoholi-kokeetkin. Ihmiset voivat oppia toimimaan taitavasti myös humalassa, mutta kun tulee kyse jostain muusta kuin oman alan tehtävästä tai tietoisemmasta tehtävään keskittymisestä, asiat eivät suju yhtä näppärästi. Psykoanalyttisiä selityksiä voidaan tietysti myös esittää.

Vaikka alkoholilla ei kaiken kaikkiaan näyttänyt näiden taiteilijoiden mielestä olevan mainittavaa yhteyttä heidän luovaan työhönsä, Roe toteaa (1948, 434), että vaikutus voi olla epäsuora. ”Ammatissa, jossa työtä on ajoittain tehtävä äärimmäisessä fyysisessä ja emotionaalisessa jännitystilassa, voidaan näitä vaiheita ehkä kestää paremmin, jos rentoutuneet välivaiheet ovat helposti saatavilla.”

Ennen loppua

Kokonaisuutena ottaen ihmisen luomisvoima kumpuaa varmasti syvemältä kuin pulлон pohjasta — myös Christer Kihlmanin. Kysymys tässä artikkelissa onkin ollut lähinnä siitä, millä tavoin alkoholi edistää tai rajoittaa luovuuden erilaisia ilmauksia, ja olen yrittä-

nyt tarkastella tätä kysymystä olemassa olevan empiirisen tutkimuksen valossa — sen tuntemisesta ei liene haittaa, vaikka ryhtyisimme niinkin lennokkaiisiin psykologisiin ja sosiologisiin spekulatioihin kuin esim. Bergström.

Rajoittavat vaikutukset ovat enimmäkseen tunnettuja ja usein jopa traagisia. Moni juo välttääkseen luomista. Muutamat juovat jopa itsensä hengiltä. Mutta edistäviäkin vaikutuksia on toki olemassa. Käsittääkseni nämä ovat enimmäkseen *epäsuoria*: Alkoholia käytetään kontaktien solmimiseen, elämyksellisen aineksen hankkimiseen, ihmisten ja todellisuuden uudelleen kohtamiseen; sen huuruissa luodaan alakulttuureita, tyyliisuuntia, historiaa. Alkoholin avulla voidaan myös vapautua aika ajoin niistä ristiriidoista ja siitä sisäisestä jännityksestä, jotka liittyvät intensiiviseen luovaan prosessiin. Sen sijaan luovan ajattelun ja toiminnan suoranaista apuna alkoholilla on ehkä vähemmän merkitystä kuin yleensä luullaan. Tämä johtuu siitä, että vaikka alkoholi sopivissa olosuhteissa voi toimia inspiraation hetkellisenä lähteenä, näiltä ideoilta puuttuu helposti se adekvaattisuus, joka on luovan tuotoksen toinen tärkeä tunnusmerkki.

Kirjallisuus

Amabile, T. M.: Social psychology of creativity: A consensual assessment technique. *Journal of Personality and Social Psychology* 43 (1982): 5, 997—1013

Barron, F.: The disposition toward originality. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 51 (1955): 478—485

Bergström, M.: Aivot, alkoholi ja luovuus. *Alkoholipolitiikka* 47 (1982): 6, 331—337

Bruner, J.: The conditions of creativity. In: Gruber, H. & Terrel, G. & Wertheimer, M. (eds.): *Contemporary approaches to creative thinking*. New York 1962

Carpenter, J. A. & Moore, O. K. & Snyder, C. R. & Lisansky, E. S.: Alcohol and higher-order problem solving. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 21 (1961): 183—223

Grant, M.: Kirjailijat ja juominen. *Alkoholipolitiikka* 48 (1983): 1, 39—43

Hajcak, S. J.: The effects of alcohol on cre-

ativity. Dissertation. Temple University 1976

Hartcollins, P. & Johnson, D. M.: Differential effects of alcohol on verbal fluency. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 17 (1956): 183—189

Huntley, M. S. Jr.: Effects of alcohol, uncertainty and novelty upon response selection. *Psychopharmacologia*, Berlin 39 (1974): 259—266

Häyrynen, Y.-P.: Luovuus, minäkäsitys ja suorituskulttuuri. *Psykologia* 18 (1983): 1, 17—22

Jeffmar, M.: Intelligent eller kreativ? Synpunkter på kognitiv aktivitet. Lund 1978

Jellinek, E. M. & McFarland, R. A.: Analysis of psychological experiments on the effects of alcohol. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 1 (1940): 2, 272—371

Kalin, R. & McClelland, D. C. & Kahn, M.: The effects of male social drinking on fantasy. *Journal of Personality and Social Psychology* 1 (1965): 441—452

Kastl, A. J.: Changes in ego functioning under alcohol. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 30 (1969): 371—383

Kazin, A.: "The Giant Killer". Drink and the American writer. *Alcohol, Health and Research World* 1 (1976/1977): 2, 14—21

Kihlman, Ch.: Ihminen joka järkkyy. Helsinki 1971

Koski-Jännes, A. & Määttänen, K.: Alkoholit ja ongelmanratkaisu piilosanatestin valossa — viritysteoreettinen tulkinta. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 162. Helsinki 1982

May, R.: The courage to create. Toronto 1975

Mednick, S. A.: The associative basis of the

creative process. In: Mednick, M. T. & Mednick, S. A. (eds.): *Research in personality*. New York 1963, pp. 583—596

Nash, H.: Alcohol and caffeine; a study of their psychological effects. Springfield, Ill. 1962

Roe, A.: Alcohol and creative work. Part I: Painters. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 6 (1946): 415—467

Room, R.: A "reverence for strong drink": the lost generation and the elevation of alcohol in American culture. Paper prepared for presentation at a session on "Historical approaches to the sociology of culture" at the annual meeting of the American Sociological Association, S. F. Calif. 1982

Tarter, R. E. & Jones, B. M. & Simpson, C. D. & Vega, A.: Effects of task complexity and practice on performance during acute alcohol intoxication. *Perceptual and motor skills* 33 (1971): 307—318

Uznadze, D. N.: The psychology of set. New York 1966

Wallach, M. A. & Kogan, N.: A new look at the creativity-intelligence distinction. *Journal of Personality* 33 (1965): 348—369

Williams, R. M. & Goldman, M. S. & Williams, D. S.: Expectancy and pharmacological effects of alcohol on human cognitive and motor performance: the compensation for alcohol effect. *Journal of Abnormal Psychology* 90 (1981): 3, 267—270

Wilsnack, S. C.: The effects of social drinking on women's fantasy. *Journal of Personality* 42 (1974): 43—61

Young, J. A. & Pihl, R. D.: Self-control of the effects of alcohol intoxication. *Journal of Studies on Alcohol* 41 (1980): 5, 567—571.

English Summary

Anja Koski-Jännes: *Juoda ja/vai luoda? (To Drink and/or to Create?)*

The purpose of this article is, first of all, to discuss the concept of creativity, and secondly, to present an overview of the psychological and sociological research on drinking and creativity.

Creativity is approached here mainly as a process leading to new products and phenomena. The basic

features of these products are originality and appropriateness. Results of experimental studies are analysed from this frame of reference. It is shown that even though alcohol does not seem to facilitate creative use of associations in laboratory conditions, it may still be helpful in a social setting by giving rise to more original but at the same time less appropriate ideas and associations.

The effects of alcohol on creative thinking are, thus, by no means unilinear. Furthermore, they may also vary in relation to different phases of creative process, i.e. in relation to ideation, elaboration and relaxation from creative work. The situation is also complicated by the fact that our methods of studying creativity are in many ways limited. This is why results of experimental studies are not used here as conclusive evidence for or against alcohol. Instead they are compared with interviews and introspec-

tive reports from different groups of people doing creative work. On the basis of this combined approach it is concluded that the effects of alcohol on the creative process are twofold. The negative effects are well-known and documented. Positive effects, on the other hand, are mainly indirect rather than direct. The former deal mostly with the style of life and ways of encountering reality, while the latter involve the quality of products created in a state of intoxication.

Alkoholipolitiikka Vol. 48: 68—76, 1983